

**Sve što treba da znate, bilo da ste građanin,
novinar ili entuzijasta**

KRIPTOVALUTE DIGITALNA IMOVINA WEB3

Autor: Aleksandar Čabarkapa

Ova analiza je izrađena u okviru stipendije koju finansira Vlada Ujedinjenog Kraljevstva, kao dio programa međunarodnog razvoja, a sprovodi BIRN Crna Gora. Međutim, mišljenja i stavovi izneseni u ovoj analizi odražavaju perspektivu autora i ne predstavljaju nužno zvanične stavove britanske Vlade ili Britanske ambasade Podgorica.

**Sve što treba da znate, bilo da ste
građanin, novinar ili entuzijasta**

KRIPTOVALUTE DIGITALNA IMOVINA WEB3

Autor: Aleksandar Čabarkapa

Oktober 2025. godine

Ova analiza je izrađena u okviru stipendije koju finansira Vlada Ujedinjenog Kraljevstva, kao dio programa međunarodnog razvoja, a sprovodi BIRN Crna Gora. Međutim, mišljenja i stavovi izneseni u ovoj analizi odražavaju perspektivu autora i ne predstavljaju nužno zvanične stavove britanske Vlade ili Britanske ambasade Podgorica.

SADRŽAJ

Uvod: Šta su digitalna imovina, kriptovalute i zašto su nam važne?

4

Poglavlje 1: Šta je digitalna imovina i zašto nam je važna?

6

Poglavlje 2: Kako se koristi kripto danas?

18

Poglavlje 3: Kriptoprevare: mehanizmi, slučajevi, analiza

24

Poglavlje 4: Zaključak i preporuke za početnike i za novinare

32

Poglavlje 5: Linkovi, literatura, korisni alati

35

UVOD: ŠTA SU DIGITALNA IMOVINA I KRIPTOVALUTE I ZAŠTO SU NAM VAŽNE?

Ova publikacija ima za cilj da potpuno približi teme digitalne imovine i kriptovaluta početnicima te da ukaže na opasnosti koje postoje u ovim oblastima. Na taj način, novinari koji počinju da prate ove oblasti mogu dobiti osnove za istraživanja, a građani koje zanimaju ove teme mogu dobiti više informacija kako da se zaštite od prevara.

Zamislite da imate novac. Obično ga držite u novčaniku ili na bankovnom računu. Digitalna imovina je slična, ali postoji samo u svijetu interneta. Nema je u fizičkom obliku. Najlakše za objasniti - u vašem telefonu ili računaru imate digitalni novčanik, a u tom novčaniku digitalni novac.

Svijet kriptovaluta više nije rezervisan samo za programere i investitore iz Silicijumske doline. Web3 i digitalna imovina (između ostalog i kriptovalute) polako ulaze u živote svakog od nas, sa sobom nose pozitivne i negativne strane.

U ovom istraživanju pokušaću da objasnim sve što je bitno.

Cilj ovoga priručnika je da vam na sasvim jednostavan, razumljiv način, približi svijet kriptovaluta. Da vas informiše, pruži realnu sliku o opasnostima i mogućnostima Web3 svijeta i kriptovaluta.

Kriptovalute i decentralizovane tehnologije obećavaju novu ekonomsku slobodu, ali u praksi često otvaraju prostor za sofisticirane oblike digitalne manipulacije.

Dok globalni Web3 narativ promoviše transparentnost i inkluzivnost, na Balkanu se sve češće suočavamo sa suprotnim — zatvorenim mrežama, lažnim projektima i nedostatkom institucionalne zaštite.

U Crnoj Gori i širem regionu kryptoentuzijazam raste ali bez systemske edukacije i regulatorne jasnoće građani postaju laka meta za prevarante. Posebno su ugroženi mladi ljudi koji ulaze u ovaj prostor vođeni idejom brzog profita a bez osnovnog razumijevanja tehnologije i rizika.

POGLAVLJE 1: ŠTA JE DIGITALNA IMOVINA I ZAŠTO NAM JE VAŽNA?

Kriptovalute: Digitalni novac za digitalno doba

Najpoznatiji oblik digitalne imovine su kriptovalute. Vjerovatno ste čuli za Bitcoin ili Ethereum. To su vrste digitalnog novca ali nisu kao novac koji izdaje banka ili država. Kriptovalute su napravljene tako da ih niko ne kontroliše. Nema centralne banke koja ih štampa.

Kako to funkcioniše? Sve transakcije, odnosno prebacivanje novca sa jednog mjesta na drugo, bilježe se javno. To je kao velika, digitalna knjiga računa koju svako može da vidi ali niko ne može da je mijenja ili briše. To je ono što ih čini sigurnim. Nepromjenljivost.

Blockchain: Knjiga računa koja se ne može prevariti

Ta velika digitalna knjiga računa zove se blockchain. Zamislite je kao lanac blokova. Svaki blok sadrži informacije o transakcijama. Kada se transakcija desi, ona se dodaje u novi blok. Taj blok se zatim zakači za prethodni. Tako nastaje lanac. Ovo je najjednostavnija slika blockchaina. Imamo blokove sa podacima unutra o transakcijama i slično. Takođe imamo kompjutere na mreži koji potvrđuju i verifikuju da niko nikad ne može nijednu informaciju da promijeni u bloku i to je konačna informacija. Idealno na primjer za katastar ili nešto što treba da bude potpuno transparentno ali nepromjenljivo.

Foto: pixabay / DeltaWorks

Ono što je dobro kod blockchaina je da je veoma siguran. Jednom kada se nešto zapiše u blok, to se ne može promijeniti. To znači da je teško prevariti sistem. Zato je blockchain temelj mnogih digitalnih imovina.

Web3: Internet koji pripada svima

Internet kakav danas znamo uglavnom kontrolišu velike kompanije. One čuvaju naše podatke i odlučuju šta možemo da radimo. Web3 je ideja o novoj vrsti interneta. U Web3 svako ima više kontrole.

Prosto objašnjeno: Web1 su prvi sajtovi gdje smo čitali novosti i slično, Web2 su platforme kao što je Facebook, gdje smo aktivno dodavali slike i postove i učestvovali u njemu, ali bez mogućnosti zarade od naših podataka (ili je ta zarada bila minimalna).

Foto: pixabay / DeltaWorks

Web3 je naredni korak gdje ćemo moći učestvovati, recimo praviti sadržaj, slike i ostalo i zarađivati od toga. Zarada se isplaćuje u vidu tokena. Kao nagrada za učešće u Web3.

Umjesto da podaci budu na jednom mjestu, kod jedne kompanije, oni su raspoređeni, decentralizovani.

To znači da niko ne može da ih cenzuriše ili da ih ukrade tako lako. Web3 koristi blockchain tehnologiju da bi internet bio otvoreniji i pošteniji za sve.

NFT (Nezamjenljivi tokeni): Jedinstvene digitalne stvari

Pored digitalnog novca, postoje i NFT-ovi. NFT je skraćenica za "nezamjenljivi token". Zvuči komplikovano ali je zapravo jednostavno. Zamislite da imate sliku. Možete je kopirati mnogo puta ali originalna slika je samo jedna. NFT je jedinstveni zapis na blokčejnu. Unikatan.

NFT je kao digitalni sertifikat o vlasništvu za nešto jedinstveno. To može biti digitalna slika, pjesma, video klip, pa čak i tvit. NFT dokazuje da ste vlasnik te jedinstvene digitalne stvari. Ne možete ga zamijeniti za drugi jer je svaki NFT poseban.

Zašto nam je sve ovo važno?

Digitalna imovina mijenja svet. Omogućava nam da šaljemo novac brzo i jeftino, bez banaka kao posrednika. Otvara nove mogućnosti za umjetnike i kreatore. Daje nam više kontrole nad našim podacima na internetu.

Međutim, kao i svaka nova tehnologija, nosi i rizike. Zato je važno razumjeti kako funkcioniše i kako se zaštititi. U narednom poglavlju obradićemo i prevare i opasnosti u kriptosvijetu.

Još jedna bitna stvar u vezi kriptovaluta je njihova volatilnost, odnosno česte promjene vrijednosti. Kriptovalute ne prate logiku i zakonitosti klasičnog novca koji svi poznajemo. Cijena, odnosno vrijednost ide gore-dolje zavisno od ponude i tražnje na tržištu. Izuzetak su stabilne kriptovalute (stable coins) kao što su USDT, USDC ili druge, čija je vrijednost vezana 1:1 sa Američkim dolarom ili nekom drugom valutom.

Znači, na kriptovalutama možemo da zaradimo ili izgubimo novac zavisno od ponude i tražnje na tržištu. Slično kao sa akcijama kompanija, samo su vrijednosti kriptovaluta značajno nestabilnije, jer je tržište manje, pa se cijena odnosno vrijednost često mijenja.

Rođenje Bitcoin (BTC)

Godine 2008, u vrijeme velike svjetske finansijske krize, neko pod imenom Satoshi Nakamoto (niko ne zna ko je to zapravo, da li je jedna osoba ili grupa ljudi) objavio je ideju za Bitcoin (oznaka BTC).

To je bio plan za potpuno novi oblik digitalnog novca. Glavna ideja Bitcoina je da bude novac koji ne zavisi od banaka ili vlada. To je kao digitalni keš. Možete ga slati direktno nekome, bez posrednika. Nema banke koja provjerava transakciju ili uzima proviziju. Sve se dešava na internetu u jednoj velikoj, javnoj knjizi računa koju smo već spomenuli – blockchainu.

Satoshi Nakamoto je 3. januara 2009. godine pokrenuo Bitcoin mrežu. Tada je „iskopao“ prvi blok, poznat kao „genesis blok“. U tom bloku je stvoren prvi Bitcoin. To je bio početak. Novi Bitcoin se stvaraju kroz proces koji se zove „rudarenje“ (mining). To nije rudarenje u zemlji, već rješavanje složenih matematičkih problema pomoću moćnih kompjutera. Oni koji rješavaju te probleme (rudari) pomažu u obezbjeđivanju mreže i potvrđivanju transakcija. Kao nagradu za svoj rad dobijaju nove Bitcoine.

Foto: pixabay / Tumisu

Zašto je Bitcoin važan?

Bitcoin je bio prva kriptovaluta i pokazao je svijetu da je moguće imati digitalni novac koji je decentralizovan, transparentan, siguran i ograničen.

Decentralizovan: Nema centralne vlasti koja ga kontroliše.

Transparentan: Sve transakcije su javne i mogu se provjeriti.

Siguran: Teško ga je falsifikovati ili ukrasti (ako se pridržavate pravila sigurnosti).

Ograničen: Postoji konačan broj Bitcoina (21 milion), što ga čini rijetkim i štiti od onoga što sa klasičnim novcem može biti veliki problem - štampanje u neograničenim količinama. Ovo je najvažnija stvar.

Ukratko, Bitcoin je digitalni novac koji je stvoren da bude slobodan od kontrole banaka i vlada, i da omogući ljudima da direktno šalju novac jedni drugima, bilo gde u svijetu, uz minimalan trošak.

U početku Bitcoin je korišten za plaćanja. Čuvena je kupovina pice za 10000 BTC, od strane Laslo Hejneca, tehnoentuzijaste. Danas ta količina bitcoina, u trenutku pisanja ovog dokumenta vrijedi preko milijardu dolara.

U početku je korišten i za slanje i primanje tokena koji su se mogli na nekim tržištima zamijeniti za novac, a cijenu je određivalo tržište, kao i sada.

Zbog njegove prirode decentralizacije i sigurnosti korišten je i na posebnom, zatvorenom dijelu interneta (dark web) za plaćanja kriminalnih aktivnosti. Mada, kasnije je sve bilo lako za praćenje zahvaljujući blockchain tehnologiji koja je transparentna.

Ako znamo adresu walleta (digitalnog novčanika) koja je niz slova i brojeva npr: „**bc1hfjg6rbfnvrjrvkrmvjfdjr5fze6**“ mi možemo u Bitcoin exploreru pratiti tok transakcije sve do kraja. Slično je i sa ostalim kriptovalutama.

Prve mjenjačnice su se pojavile 2010, bile su veoma nesigurne i komplikovane, kao npr. MtGox koji je svojevremeno doživio veliki hakerski napad i gdje je izgubljeno dosta Bitcoina.

Kasnije su se pojavile velike organizacije kao što su Binance, Coinbase, Kraken, Bybit, Bitget, OKX i druge. One imaju ulogu sličnu kao banke i berze, kod kojih kupujemo razne kriptovalute i koja ipak imaju svoja interna regulatorna pravila, a u mnogim zemljama postoji i zvanična državna regulacija.

Takođe, kod njih vršimo i druge “bankarske” usluge. Većina ovih organizacija koje ozbiljno posluju traže verifikaciju klijenata (Know your customer - KYC) sa zvaničnim ID dokumentima i selfijima u realnom vremenu kako bi potvrdile identitet klijenata.

Sigurnost postavljaju na prvo mjesto jer barataju ogromnom vrijednošću valuta, koje se mjere milijardama dolara.

Autorska napomena: Važno je naglasiti, kao i kod banke, novac na računu (kao i kriptotokeni na mjenjačnici) nije u potpunosti vaš. Odnosno, iako ste vlasnik tog novca, oni ga mogu blokirati, zaustaviti povlačenje sredstava ili izvršiti slične akcije ako ukoliko za to postoje određeni razlozi. Samo fizički novac u vašem novčaniku, odnosno tokeni u vašem ličnom digitalnom novčaniku, za koji vi jedini imate ključ, odnosno šifru je zaista do kraja vaš!

Digitalni novčanici (wallet)

Wallet je praktično aplikacija na telefonu ili kompjuteru za koji dobijete šifru (takozvanu SEED frazu) od 12 riječi koje morate da zapišete na sigurno mjesto i sklonite, jer je to kao tajni ključ vašeg digitalnog novčaniku.

Dodatnu šifru vi stavljate je manje važna, SEED je glavna jer pomoću nje pristupate novčaniku i u slučaju da ostanete bez računara ili telefona. Ako se to desi, samo opet skinete aplikaciju waleta i importujete SEED. Nikad nikome ni pod kojim razlogom ne otkrivajte ovu šifru.

Takođe, pored klasičnih digitalnih novčanika postoje i oni na USB uređaju (cold, offline wallet, Ledger) koji su sigurniji od računarskih upada, ali sa druge strane - fizički gubitak tog uređaja ili njegova krađa znači da ste ostali bez svoje imovine.

Svoj digitalni novčanik možete imati i na mjenjačnici (Binance i sl.), ali u tom slučaju Vaša kriptoimovina ima sličan status kao novac u banci. Vi njime raspolazete ali ga banka može zamrznuti ukoliko za to postoje opravdani razlozi.

Ethereum: Više od novca (ETH)

Druga kripto valuta pored Bitcoina koja je važna za nas je Ethereum (oznaka ETH).

Ako je Bitcoin bio prva digitalna valuta vezana za novac, Ethereum je bio mnogo više. Platforma blockchain koja je osim slanja i primanja ETH tokena, primarne valute tog sistema, omogućila deponovanje pametnih ugovora (smart contracts) na platformi i razvoj decentralizovanih aplikacija (Dapps).

Pametni ugovori su slični običnim ugovorima (npr. o kupoprodaji stana) ali koji se sam izvršava kad se ispune uslovi napisani kodom. On je deponovan na blockchainu i nema posrednika, aktivira se kad se ispune određeni uslovi iz ugovora. U tom trenutku ovo je bila velika stvar.

Osnovao ga je Vitalik Buterin, 2013. a krenuo je sa radom 2015. Buterin je, inače, od aprila 2022. godine i crnogorski državljanin, koji je dobio počasno državljanstvo na inicijativu tadašnjeg premijera Zdravka Krivokapića.

Ideja je bila da platforma ponudi mnogo više osim pukog slanja i primanja novca. Zahvaljujući pametnim ugovorima na Ethereumu je nastao čitav niz aplikacija i protokola kao u bankarskom sistemu. Štednja, pozajmljivanje, kolateral, kriptovaluta (prvenstveno ETH kao primarnog tokena a onda i USDT i USDC koje su valute direktno vezane za vrijednost dolara). Svaki USDT koji je izmintovan (iskovan) na blockchainu ima jedan US dolar u trezoru kompanije. To su takozvane stabilne kriptovalute kojima se ne mijenja vrijednost zavisno od ponude i tražnje kao ostalima.

Takozvani DE-FI (decentralizovane finansije) otvara vrata za potpuno novi finansijski sistem koji je otvoreniji, transparentniji i dostupan svima bez obzira na to da li imaju ili nemaju bankovni račun.

Napomenućemo još u ovom poglavlju da je Web3 potpuno nova i mlada industrija koja će pružiti dosta prilika za rad i zaradu. Za sad se razvija u više smjerova, treba malo vremena da se sve izbistri i da pravi projekti zažive, jer ima dosta prostora za razvoj. Veliki broj ljudi gleda na to kao na potpuno novi sektor gdje je ranim investiranjem moguće ostvariti velike prinose. Ipak, prva stvar koju treba uraditi je edukacija o svemu, pa potom ići dalje.

Zašto je sigurnost toliko važna?

Ako izgubimo SEED od novčanika, ili ga neko ukrade (ako se radi o fizičkom novčaniku na USB-u), izgubili smo sredstva nepovratno. Takođe možemo da kliknemo na link koji je phishing link i da nepovratno izgubimo sve iz waleta.

Mjenjačnice (CEXs) su tu dosta sigurnije jer koriste više verifikacija, pa je manja šansa da se novac izgubi kroz prevaru ili grešku.

U kriptosvijetu postoji izreka "Not your keys, not your coins" , odnosno - ako nemaš ključeve, nemaš ni sredstva.

POGLAVLJE 2: ZNAČAJ I UPOTREBA KRIPTOVALUTA DANAS - OD POTENCIJALA DO OPASNOSTI

Kako se koristi kripto u današnjem svijetu?

Sad već možemo govoriti o razvoju u više pravaca.

Sredstvo plaćanja - Zbog svojih karakteristika koje su u prednosti nad trenutnim bankarskim sistemom - male naknade i dostupnost 24/7. U dosta zemalja može se plaćati sa digitalnim novčanikom i kriptovalutama.

Pasivni prihod - Kroz stejking (staking), pozajmljivanje na platformama, slično kao štednja kod banaka, samo decentralizovano (De-Fi).

Učešće u DAO - Decentralizovanoj autonomnoj organizaciji. Ovo je novi termin, nastao u Web3 svijetu. Vlasnici tokena mogu odlučivati o odlukama kompanije slično kao vlasnici dionica.

Game-Fi i digitalna imovina - Igrači zarađuju tokene dok igraju igrice. Gejming je ogromna industrija koja generiše i do 50 milijardi dolara (2024). U Web3 svijetu ima veliku podršku jer igrači zarađuju tokene dok igraju, pa nisu samo pasivni učesnici.

Zaštita od inflacije - Zemlje pogođene velikom inflacijom (Argentina i Turska recimo) njihovi građani su prihvatili

kripto većinom da bi se spasili od propasti domaće valute. Oni su većinom koristili stabilne koine (USDT) da bi primali i slali novac, pošto je domaća valuta ubrzano gubila vrijednost.

Tokenizacija imovine - Imamo nekretnine koje su upisane na blockchain i izdati su tokeni koji reprezentuju jedan dio imovine. To je, na primjer, kao da imamo akcije od hotela, koji se izdaje i generiše prihod. U posljednje vrijeme, Larry Fink, direktor Black Rock-a, koji je najveći investicioni fond u svijetu (10 triliona imovine u upravljanju), uspješno promoviše priču o tokenizaciji finansijskih instrumenata, ne samo umjetnosti i nekretnina. Jer tokenizacija pruža priliku većem broju ljudi da učestvuje u investiciji.

Autorska napomena: Aleks, član našeg discord servera koji je ujedno i moderator, koristi kripto da bi bio plaćen za svoj rad.

Realnost na Balkanu: Pola-pola

Kod nas je situacija najčešće ili crna ili bijela. Imamo više dobrih grupa sa cijelog Balkana gdje imamo i neke istaknute članove većih projekata, ali imamo i ogromnu većinu ljudi koji su za kripto čuli samo sa TikTok i Instagram videa, a koji uglavnom nisu realna slika.

Imamo razne YouTube kanale gdje se uglavnom promovišu plaćeni projekti, što za krajnjeg korisnika nije dobro. Imamo više zajednica na Telegramu i Discordu gdje učesnici diskusija dobijaju dobre informacije ali i budu žrtve prevara.

Imamo primjer iz prakse čovjeka, koji se uzgred rečeno bavi sasvim drugim poslom, i koji je uložio 300 dolara u token u jednoj Telegram grupi koja mu je izgledala sigurno. Poslije 3 dana ta grupa je ugašena.

Najveći problem kod početnika i kod novinara kod nas je nedovoljna edukacija u ovoj prilično kompleksnoj oblasti, u kojoj se svako malo pojavljuju veoma važni noviteti.

Tu dolazimo do srži ove publikacije. Glavni problem je nedovoljna edukacija, informisanost svih strana. Kao relativno mlada industrija, koja nosi velike mogućnosti ali i veliki rizik, smatramo da je postoji velik prostor za novinare i organizacije civilnog društva da pravovremenim istraživanjima širem auditorijumu razjasne što je više moguće nedoumica iz ove materije.

Ne možemo pustiti da se običan čovjek edukuje na TikToku, jer će tu biti žrtva prevare.

Autorska napomena: Smatram da su 99% videa na TikToku obična prevara, a za to imam razloge. Čitajući tekstove u velikom broju medija iz zemlje i regiona došao sam do zaključka da velika neinformisanost vodi promociji nekih sumnjivih projekata i slično. Smatram da znanje dovoljnog nivoa zbog čega je i donijeta odluka da se uradi ova i slične publikacije.

Zadatak ovoga istraživanja je da se na što prostiji način približe kriptovalute, da se edukuju novinari i građani, da se pruži prilika i nekome da dobije posao u ovoj industriji.

Kriptoteme su često komplikovane za one koji dolaze iz klasičnih medija: tehnički izrazi, veliki broj projekata, velika brzina razvoja istih, teški su za obradu, posebno imajući u vidu broj tema koje pokrivaju. Zbog toga, mediji često prepisuju tekstove sa drugih medija bez razumijevanja tehnologije ili procesa. Tako, nekada tim vrstama "istraživanja" se nerijetko širi panika, ili naivno promovišu "uspješni" investitori ili projekti, koji needukovanim građanima mogu nanijeti ozbiljnu finansijsku štetu.

Savjeti za novinare

- **Provjerite izvore.** Provjerite zvanične adrese projekta: web sajt, X, LinkedIn, Discord.

- **Provjerite podatke na blockchainu.** Provjerite na blockchain exploreru adresu (contract) projekta npr. Etherscan ili Solscan ako je na Solana blockchainu. Brojne su opcije i mogućnosti.

- **Analizirajte zajednicu.** Broj pratilaca, broj postova o projektu, raspoloženje zajednice (takozvani sentiment), komentari, starost projekta, sve su važni elementi da bi se stekla puna slika o tome o čemu pišete.

- **Istražite promotere.** Provjerite promotere projekta na YouTube, X i drugim platformama, te da li su osobe koje su povezane sa pump&dump šemama ili kredibilni sagovornici.

- **Budite originalni.** Ne preuzimajte unaprijed napisane tekstove sa portala, jer u ovoj kompleksnoj materiji

naručeni tekst može lako da se provuče ispod radara. Sve te stvari bi trebale otprilike da nam daju jasniju sliku o validnosti projekta.

- **Pitaj zajednicu.** Ne ustručavajte se da pitate istaknute članove zajednice za mišljenje, jer se često radi o ljudima koji imaju iskustvo.

Savjeti za građane

- **Zaboravite zaradu preko noći.** Nerealno je.
- **Zaboravite TikTok gurue.** Provjerite gore navedenu vjerodostojnost projekta kroz zvanične kanale.
- **Uđite u zajednicu.** Uđite u Discord projekta, pitajte više ljudi za mišljenje, naravno one koji su istaknutiji.
- **Budite oprezni sa obećanjima.** Ukoliko vam neko negdje preko Telegram grupa obećava brzu zaradu i veliki novac, zaboravite to.
- **Izbjegavajte nerealne prinose.** Preskočite projekte koji nude nerealno visoke kamate na depozit sredstava (10-40% ili više).

Autorska napomena: Zlatno pravilo je da sve ono što zvuči kao nerealno dobra prilika u stvari je prevara.

Globalni trendovi i regulacija

U Americi je ponovnim dolaskom na vlast Donalda Trampa, na vlast došla i pro-kripto administracija. Zakoni se mijenjaju u korist kryptoimovine.

Donosi se Stabelcoin zakon, kojim se jasnije reguliše tržište stabilnih kriptovaluta koje su za dolar vezane u fiksnom odnosu 1:1. Na ovaj način oni praktično postaju digitalna verzija dolara.

Takođe, Evropska unija je regulisala tržište kriptovaluta kroz takozvanu MiCA direktivu, kako bi se bolje zaštitili stanovnici i investitori, a slično rade i druge razvijene zemlje.

Crna Gora trenutno nema bilo kakvu regulativu kojom se uređuju kriptovalute.

Ipak, regulacija u ovoj oblasti donosi dodatni potencijal za razvoj biznisa.

U Americi se javljaju se kompanije kao što je Microstrategy kojoj je cilj samo akumulacija što veće količine Bitcoina. Izdavanjem akcija kompanije koje se kasnije mogu unovčiti oni opet kupuju Bitcoin i time povećavaju vrijednost kompanije. Oni koriste veliku prednost Bitcoina što je ograničen na 21 milion za razliku od klasičnog novca kroz vrijeme najčešće gubi vrijednost zbog dodatnog štampanja i brojnih drugih faktora. Veliki fondovi poput Blackrocka takođe akumuliraju Bitcoin za svoje najbogatije klijente.

Takođe, privatne kompanije poput Circle mogu staviti u zaleđe keš ili američke kratkoročne obaveznice a zauzvrat izdati USDC kriptovalute, koje koriste pogodnosti blockchaina - upotreba 24/7 i mali troškovi transakcija da bi ušli u širu upotrebu.

POGLAVLJE 3: KRIPTO PREVARE U SVIJETU I KOD NAS

Zašto su kriptoprevare sve prisutnije?

Finansijske prevare su postojale mnogo prije kripa, sada su samo iskorišćene prednosti tehnologije da se nastavi dalje. Za sada je kripto slobodno neregulisano tržište. Novi korisnici nemaju tehnološku pismenost. Industrija se brzo razvija i ljudi za sad teško idu u korak sa tim. Kriminalci su veoma vješti u korištenju tehnologije. Nekada se čini da neki developeri rade uporedo i za kompanije i za kriminalce, imajući u vidu količinu sofisticiranih tehnika prevara. U nastavku, obradićemo najčešće prevare u svijetu i kod nas.

Najčešći tipovi prevara

Phishing (lažni linkovi, lažni wallet connect)

Korisnik samim klikom na sumnjivi link izlaže svoj račun ili wallet hakerskom napadu koji mu samim klikom može isprazniti digitalni novčanik. Sam autor je svojevremeno bio žrtva toga jer je vršio pretragu na Google-u u vezi ENS (registracija imena na ETH blockchainu). I bez provjere je kliknuo na prvi link, ne znajući da hakeri upravo to rade - postavljaju plaćene oglase na Google pretrazi u prve rezultate. Njihovi sajtovi često izgledaju potpuno identično kao pravi sajt.

Poznat je i slučaj Radiant kapital DeFi platforme koja je hakovana jer su hakeri imali potpuno istu stranicu samo je jedno slovo u nazivu bilo drugačije.

Rug Pull (takozvano povlačenje tepiha ispod nogu)

Koncept je sleceći - poenta je da ljudi samo kupe tokene nakon čega projekat samo nestane. Ova vrsta prevare se često dešavala a i danas se dešava. Krene sa masovnom promocijom, javi se veliki entuzijazam među populacijom a onda developeri samo povuku likvidnost i nestanu.

Pump and Dump šeme

Neko sa velikim brojem pratilaca (ili botova) promoviše novi coin. Kad se cijena podigne, jer svi kupuju, on prodaje. Ostali ostaju sa bezvrijednim tokenima. Slično kao rug pull. Često se ovo radi u privatnim grupama, gdje administratori nerijetko daju "signal" za kupnju tokena, koji je "siguran" dobitak, a u stvari navuku građane da kupe ono što oni prodaju.

Lažne investicione platforme

Veoma raširena pojava naročito na Instagramu i TikToku. Reklama ovako ide: "Uplati danas 200 i dobijaš 1000 za nedelju dana" i onda idu izmišljeni intervjui sa nekim srećnim dobitnicima, naravno lažnim profilima. Mnoge se platforme promovišu na sličan način a skoro uvijek se radi o prevarama.

Prevare na društvenim mrežama

Lažni profili poznatih ličnosti, koji vas kontaktiraju i pozivaju da uložite u token ili platformu gdje ćete brzo uvećati svoju zaradu. Ili vam kažu "pošalji 0.1 ETH na ovu adresu vratiću vam 1 ETH". Ništa od toga, prevareni ste. Jer kad pošaljete tokene ne može ih više vratiti. Hakeri masovno koriste ljudsku pohlepu i psihologiju da uvećaju svoju dobit jer su upravo ljudi najslabija tačka u ovome lancu.

SIM Swap

Naprednija prevara u odnosu na prethodne, koja se sastoji u tome da neko hakuje vaš broj telefona, prijavi da ste izgubili SIM karticu i prebaci broj kod sebe. Onda resetuje šifre na mailu, mjenjačnici i uzima sve vrlo lako pošto je dosta naloga i šifri danas povezano sa brojem telefona. Poznati su slučajevi sa krađama profila poznatih influencera, naročito preko sim-swapa.

Piramidalne šeme

Stari oblik prevara, koji se samo nastavio u kriptosvijetu. Kod nas u Crnoj Gori je bila aktuelna piramidalna prevara gdje se plaćalo sa USDT na takozvanu Cheil platformu koja je ostavila mnoge bez novca.

Postoji veliki broj prevara raznih vrsta. Recimo dok ide YouTube video nekog poznatog kanala ide reklama koju plate hakeri na kojoj je pomoću AI generisan video sa nekom poznatom ličnosti, na primjer Elon Musk, gdje on

poziva na Airdrop (poklon tokeni za korisnike mreže). Samim klikom na link vi ste postajete žrtva prevare.

AI generisani phishing napadi

Chatbot prevare i socijalni inženjering. Lažni korisnički AI botovi koji se predstavljaju kao korisnička podrška. Takođe, tu su i klasične email prevare poput "Ponuda iz Nigerije" ili sličaj sadržaj, koji se sve češće pojavljuje u našoj zemlji.

Kriptoprevare na Balkanu

Balkan kao i ostatak svijeta nije imun na ovu pojavu. Kod nas je još neregulisano tržište, mali pomak je napravila Srbija koja je donijela zakon koji prepoznaje digitalni oblik imovine. Razne Telegram grupe, TikTok videi sa nekim nerealnim povratima uložениh sredstava, influencersi koji su preko noći uzeli sto puta veću dobit u odnosu na uloženo u neki koin, samo su neki od načina prevare.

Prilično je zabrinjavajuće kada se svemu tome izloži prosječna osoba, koja ima slabije razumijevanje problematike, a vidi je da "tamo neki Bitcoin" trenutno vrijedan i preko 100 hiljada dolara, a nekad je bio svega par dolara. Za za prosječnu osobu svaka je kriptovaluta poistovjeđena sa Bitcoin-om, što naravno nije slučaj, ali upravo zbog toga prevare često daju rezultate.

OneCoin

Bugarska piramidalna šema, na čelu sa Ružom Ignjatovom koja se i danas traži na FBI listi bjegunaca. Piramidalna šema koja je obećavala novi "Bitcoin" a ojadila je investitore širom svijeta za preko 4 milijarde dolara! Afera je bila 2014. godine a i dan danas se traga za akterima afere.

Call centar prevare

Call centar koji je postojao i u Srbiji a koji je koristio naivnost ljudi i laku zaradu, ošteti je preko 120 žrtava za preko 12 miliona evra, prvenstveno iz Njemačke, sa Kipra ali iz ostatka svijeta. U akciji je uhapšeno preko 30 državljana Srbije. Call centri su česta pojava u svijetu prevara, nevezano samo za kriptovalute.

Bitlucky investiciona platforma

Investiciona platforma iz Hrvatske koja je oštetila ulagače za preko 18 miliona dolara, obećavajući investiranje u kriptovalute. Osnivači Luka Burazer i Eugen Travalja prvo su uhapšeni pa kasnije pušteni sa slobode da čekaju suđenje u ovom slučaju.

Delta Crypto Invest i Delta Fast Track

Delta Crypto Invest i Delta Fast Track su radile kroz mrežu sajtova, predstavljajući se kao ozbiljne investicione platforme koje garantuju 12% mesečnog prinosa — zainteresovali su ljude iz Sjeverne Makedonije, Srbije,

Bugarske, Hrvatske, Bosne, pa čak i Kanade i SAD-a. Žrtve su u prosjeku ulagale od 1.500 do 15.000 eura a ukupna šteta bila je preko 7 miliona.

Betl

Betl platforma se predstavljala ulagačima kao kompanija koja se bavi iznajmljivanjem i prodajom prenosivih punjača za mobilne telefone. Kroz Telegram kanale korisnicima su nudili dnevne pasivne prihode od tog biznisa, što je zvučalo kao održiv biznis model. Nakon posljednje uplate za "verifikaciju naloga" od 99 dolara, veliki broj korisnika je oštećen. Tragovi Telegram profila su vodili do Kambodže, pa dalje do Azije. Pravi krivci nisu uhvaćeni jer su lokalni menadžeri i promoteri sa Balkana, bili samo mali dio hibridne piramide, koji je imao za cilj regrutovanje većeg broja ljudi.

DGBT

Predstavljali su se kao platforma koja nudi pasivni prihod uz obećanje da se "klikom na dugme" pokreću telefoni da rade za AI. Imali ste razne acceleratore na platformi koji su nudili bolje performanse za 50 USDT nadogradnje. Klasičan Ponzi-MLM, multi level marketing model.

Zašto ljudi nasijedaju na ove prevare?

Psihologija i pohlepa. Kriminalci koriste ljudsku psihologiju, lakomost za novcem, i strah od propuštanja prilika, takozvani FOMO (fear of missing out).

Nedostatak znanja. Nedovoljno tehničko znanje, neobrazovanost.

Lažni autoritet. Promocija od strane nekog poznatog, lažni plaćeni oglasi na mrežama "ministar taj i taj zaradio na ovoj platformi novac", što je klasična prevara. Nažalost, veliki broj ovih oglasa je prisutan širom digitalnih platformi.

Početni uspjeh. Djelimičan uspjeh nekih članova u početku, koji su bili prvi u nizu i uzeli neki prihod da bi naveli ostale da se priključe.

Profesionalan izgled. Lažni profesionalan izgled sajta, profesionalna izrada, grafikoni, chartovi, lako zavaraju neinformisane građane.

Nada u prečicu. U društvu gdje je prosječna plata niska a uslovi života otežani, svaka mogućnost dodatne zarade ili lake zarade se pomno prati.

Digitalna naivnost. Prva generacija u digitalnom svijetu, klikću na linkove, vjeruju skrinšotovima, lako daju podatke sa kartice i ostale lične informacije.

Autorske napomene:

Jedan momak iz Beograda mi je pričao da je uplatio 300 eura u Telegram grupi koja je obećavala sigurne dnevne prinose. Dva dana mu je sve radilo, a trećeg dana grupa je nestala. Rekao mi je: 'Nisam izgubio samo pare, nego i obraz jer sam ubijedio druga da uđe sa mnom.'

Na TikToku sam gledao video gdje jedan influencer pokazuje kako je od 50 eura napravio 5.000 u sedam dana. Iz radoznalosti sam kliknuo link – završio na lažnom sajtu i skoro unio seed frazu. Na sreću, zaustavio sam se u zadnjem trenutku. To se desilo na početku ovog istraživanja.

POGLAVLJE 4: ZAKLJUČAK I PREPORUKE ZA NOVINARE I GRAĐANE

Kriptovalute i tehnologije koje ih prate ulaze sve više u svakodnevicu ljudi na Balkanu. Iako nude stvarne prednosti poput brzih transakcija, većeg stepena slobode, novih mogućnosti zarade, one i dalje nose značajne rizike, posebno za početnike.

Ovo nije priča samo o tehnologiji, već i o informisanosti, saradnji i kritičkom razmišljanju. U svijetu u kojem se granice između finansija, interneta i realnog života svakodnevno brišu, snalaze se oni koji uče, provjeravaju izvore i ne srljaju u potrazi za brzom zaradom.

Za početnike važi jednostavno pravilo: ulaganje u kriptosvijet zahtijeva strpljenje, edukaciju i zdravu dozu sumnje. Nikad ne ulažite više nego što ste spremni da izgubite i tražite mišljenje iskusnijih, ali ga uzimajte s rezervom.

Pet najvažnijih savjeta autora za početnike u kriptu:

1. Seed fraza je najvažnija - nikad nikom je ne pokazujte. Isključivo neka bude na papiru, koji je na sigurnom mjestu, van bilo čijeg domašaja.
2. Ne vjerujte obećanjima o brznoj zaradi. Zaboravite Google plaćene linkove, YouTube plaćene oglase i slično.

3. Uvijek provjerite linkove. Idite na zvanični, verifikovani nalog projekta na X-u i u Discord pa tek onda na web sajt.
4. Ako Vam je namjera da ulažete bilo šta, počnite prvo sa edukacijom. Testirajte sve sa malim iznosima.
5. Ne ustručavajte se da pitate zajednicu. U zvaničnim kanalima projekta, što više mišljenja uključimo to bolje, jer se dobije realnija slika.

Savjeti autora za novinare:

1. Prava vrijednost izveštavanja nalazi se u kritici, provjeri informacija i ličnim pričama ljudi s terena, ne u prenošenju PR materijala ili senzacionalizmu.
2. Ne ustručavajte se da osim vaših izvora pitate zajednicu. Tu se već nalaze ljudi koji već imaju nivo tehničkog znanja.
3. Izbjegavajte plaćene PR tekstove u digitalnom svijetu. Velika je vjerovatnoća da navode na prevaru.
4. Objašnjavajte što je moguće više jednostavnijim jezikom. Vaš cilj su krajnji čitaoci koji ne razumiju komplikovane tehničke izraze.
5. Upozorite na rizike, ogradite se od subjektivnog mišljenja.

Bez obzira na nivo znanja, jedina prava zaštita je neprekidna edukacija i otvorenost za nova znanja. I najsofisticiraniji blockchain može biti sredstvo manipulacije, ali i most do novog, otvorenijeg interneta – zavisi na kojoj strani se nalazite.

Zato, bilo da ste radoznali početnik, novinar ili neko ko želi da razumije kako kripto mijenja region, pođite od činjenica, tražite zajednicu i uvijek se sjetite - u digitalnom svijetu povjerenje se ne daje olako.

Industrija se mijenja brzo. Samo oni koji uče i kritički razmišljaju imaju realnu šansu da napreduju i izbjegnu zamke i prevare novih digitalnih mogućnosti.

Autorska napomena: Ako bih mogao da dam samo jedan savjet bio bi: Ne vjerujte nikome 'na prvu loptu' – ni reklami, ni linku, ni prijatelju koji vam kaže da je 'sigurno'. U kriptu je svaka odluka vaša odgovornost.

Zlatno pravilo kaže - ulaži samo onoliko koliko si spreman da izgubiš!

POGLAVLJE 5: KORISNI LINKOVI I ALATI ZA ISTRAŽIVANJE

Platforme za praćenje tržišta i projekata:

CoinMarketCap.com i **CoinGecko.com** su prvi i najvažniji sajtovi za cijene, volumen trgovine, novosti, informacije o projektima, zajednice i slično.

Alati za analizu blockchaina:

Arkham Intelligence, **Etherscan**, **DeBank** su sajtovi za praćenje transakcija novčanika i slično.

DefiLlama je sajt za praćenje zaključanih tokena, lendinga, iz DeFi sektora, iz raznih protokola. Ukupna analitika Blockchaina i projekata.

Dune Analytics je sajt sa raznim tabelama i analizama projekata, daje mnogo različitog materijala.

Vijesti i edukacija:

Cointelegraph i **Coindesk** su sajtovi za vijesti i najnovije informacije i edukaciju u ovoj oblasti. **TradingView** je sajt za one koji se bave trgovinom, sličan kao u Forex svijetu.

Messari je platforma koja daje veliki broj analitika i alata za analizu svega u vezi kripto i Web3.